



Roma Education Fund

# ROMA EDUCATION FUND

Национална проценка

**МАКЕДОНИЈА**



# СОДРЖИНА

Предговор	4
Благодарност	5
Извршно резиме	6
Ромската популација во Македонија	9
Ангажирања на Владата и на донаторите	13
Образовен систем	19
Програмата на РЕФ во Македонија	31
Анекс 1: Клучни образовни индикатори	39
Анекс 2: Управување со државното образование	41
Анекс 3: Резултати на учениците на меѓународни оценувања	44
Анекс 4: Нивоа на ангажирање за подобрување на образовните резултати на Ромите во Македонија	46
Анекс 5: Резултати од пописот	48
Библиографија	49

# ПРЕДГОВОР

Овој документ е дел од серијата Национални проценки направени од страна на Ромскиот образовен фонд (РЕФ). Целта е да се даде анализа на образованието и тековните реформи во образованието од перспектива на вклученост на децата Роми во државите кои учествуваат во Декадата за вклучување на Ромите. Воедно, овој документ ги разгледува и различните програми и активности кои РЕФ ги има спроведено по своето основање во 2005 година и ги нагласува тематските и програмските области на кои РЕФ планира да се сосредоточи во текот на претстојните три години. Покрај тоа што служи како алатка за сопствените програми на Ромскиот образовен фонд, РЕФ исто така очекува дека овој документ ќе претставува корисен инструмент за:

- Донесувачите на политики кои настојуваат да ги подобрат политиките за образование кои се осврнуваат на разликата во резултатите кај Ромите и не-Ромите.
- Претставниците на граѓанското општество кои сакаат да ја подобрат ефикасноста на нивните образовни програми со тоа што ќе ги направат порелевантни на сеопфатната образовна реформа во нивната држава.
- Свкупниот развојната и донаторска заедница која треба подобро да ја разбере ситуацијата со која се соочуваат децата Роми со цел да ги идентификуваат сегментните области каде достапните ресурси би имале најголемо влијание.

Информациите изнесени во документот се дискутирани со претставници на власта и граѓанското општество во Македонија, а со цел да се осигура дека документот реалистично ја отсликува вистинската ситуација и дека препораките се остварливи. Документот дава приказ на ситуацијатата во времето на составување на документот. Многу држави доживуваат релативно брзи промени, а РЕФ планира редовно да ги ажурира овие проценки.

# БЛАГОДАРНОСТ

Првичниот модел за серијата на Национални проценки е развиен од страна на Тинде Ковач-Церовиќ, Роџер Гра и Александар Марк, кои исто така ја уредуваа серијата до крајот на 2007 година. Сегашната Национална проценка го следи новиот формат развиен на почетокот на 2009 од страна на Тоби Линден, Михаи Сурду и Ебен Фридман. Михаи Сурду е актуелниот уредник на серијата Национални проценки.

Главните автори на овој документ се Ениса Еминовска и Огнен Спасовски. Кон документот свои придонеси имаа и Емил Амедов, Рамадан Берат, Виолета Петроска-Бешка, Ебен Фридман, Сенад Мустафов, Мариус Таба, Нино Челисе и Реџеп Али Чупи, како и учесниците на тркалезната маса одржана во Скопје на 29 март 2011.

# ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

## РОМИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА

И покрај тоа што експертските проценки укажуваат дека застапеноста на Ромите е околу шест проценти во вкупната бројка на население во Македонија од приближно два милиона, бројката од спроведениот попис во 2002 година укажува на бројка од 53.879 Роми, што е всушност приближно 2.7 проценти од вкупното население. Овој ист попис укажува дека бројката на Египќани во Македонија изнесува 3.713 лица. Иако не-Ромите, како и Ромите генерално ги сметаат Египќаните за Роми, Египќаните себеси се сметаат за различни од Ромите како историски, така и јазично и културно. До оној степен до кој Египќаните и останатите во Македонија се соочуваат со проблеми во пристапот до квалитетно образование, што е слично на ситуацијата со која се соочуваат Ромите, припадниците на овие групи исто така претставуваат кандидати за вклучување во активности кои ги поддржува Ромскиот образовен фонд (РЕФ).

## ОБРАЗОВАНИЕ

Во текот на последниве неколку години централната и локалната власт во Македонија преземаат зголемена административна и финансиска одговорност за проширувањето на успешните пилотни проекти во невладиниот сектор. Покрај ова владата донесе и усвои законодавство со кое се олеснува завршувањето на средното образование за возрасните кои го напуштиле образовниот систем, како и политики кои имаат за цел да потврдат дека сите ученици имаат пристап до учебници, а доколку е неопходно, и превоз од и до училиште. Достапноста на стипендии за учениците и студентите Роми е зголемена и се преземени различни мерки за унапредување на мултикултурното образование.

Најголемите проблеми во однос на образованието на Ромите во Македонија се ограничениот пристап до предучилишно образование, преголемата застапеност на Ромите во специјалните училишта како и поделеноста помеѓу Ромите и не-Ромите во училиштата, без оглед дали е резултат на станбена поделеност или одлуки донесени од страна на училишните власти. Иако Ромите се вработуваат на различни нивоа во системот на образование, нивната застапеност во релевантните институции сè уште е под застапеноста на Ромите во населението во Македонија во целост. Покрај ова, во општото образование и наставните програми за обука на наставници не се посветува внимание на Ромите како составен дел од историјата и културата на Македонија.

## СТРАТЕШКИ НАСОКИ ЗА ИДНИТЕ АКТИВНОСТИ НА РЕФ ВО МАКЕДОНИЈА

Финансирањето од страна на РЕФ во текот на наредните три години ќе ги земе предвид следниве приоритети:

- Обезбедување пристап за децата Роми до квалитетно, интегрирано предучилишно образование.
- Воведување на децата Роми во редовниот образовен систем, каде целна група, но не само тие, треба да се децата кои немаат документи за идентификација, децата од центрите за социјална грижа, бегалците, повратниците, децата на улица и младинците кои се наоѓаат помеѓу основно училиште и училиште за образование на возрасни.
- Борба против неписменоста со подобрување на квалитетот на основното образование со цел да се осигура напредок во преминувањето од едно во друго одделение засновано на конкретни резултати од учењето.
- Обезбедување на поддршка во однос на академско подучување и менторство за децата Роми во годините на преминување од основното во средното образование.
- Продолжување на соработката со Министерството за образование за доделување и обезбедување на стипендии, академска поддршка и менторирање на ученици Роми во средното образование.
- Проширување на успешните пилотни проекти во областа на образованието на возрасни во согласност со новите законски одредби.

Главните теми од истражувањето и активностите на политики на РЕФ во Македонија ќе опфатат:

- Методолошко заснована квантитативна проценка за застапеноста на Ромите во специјалното образование.
- Серија на практично насочени изданија за услугите на рано образование и воспитување за Роми.

Развојните приоритети на Програмите за стипендии на РЕФ во Македонија ќе опфатат:

- Градење и воспоставување на врски помеѓу академските програми.
- Вмрежување на корисниците.
- Унапредување на учеството на стипендистите во останатите активности на РЕФ.







# РОМСКАТА ПОПУЛАЦИЈА ВО МАКЕДОНИЈА

## ИСТОРИЈА И ГОЛЕМИНА НА ПОПУЛАЦИЈАТА

Како резултат на делумната и нецелосна природа на достапните податоци, експертите може да понудат единствено разумни претпоставки за доаѓањето на Ромите во Македонија со проценки кои се засноваат на присуството на Ромите во другите делови од поранешна Југославија и според кои се посведочува доаѓањето на Ромите во периодот помеѓу доцниот тринаесетти и петнаесетти век.<sup>1</sup> Како и во другите делови од Балканот, додека Ромите вообичаено живееле на маргините од општеството, генерално тие не биле изложувани и не подлежеле на политики чија цел е нивно асимилирање и/или елиминирање. Иако има премалку документирани докази за односот кон Ромите за време на Втората светска војна на територијата на денешната Република Македонија, се чини дека ромската популација во териториите под бугарска и албанска окупација не подлежела на режим на целосно истребување како резултат на заобиколувањето од страна на локалните фашистички власти.<sup>2</sup> Социјалистичката Федеративна Република Југославија исто така посветувала многу малку внимание на Ромите до почетокот на раните шеесетти години со зголемување на официјалните обиди за негување на ромската култура во текот на седумдесеттите и осумдесеттите.

Според пописот од 2002 година, бројката на вкупното население во Македонија е малку поголема од два милиона. Застапеноста на Ромите во вкупното население изнесува приближно 2,7 проценти (53.879), со што Ромите се четвртата по големина етничка заедница во државата (по Македонците, Албанците и Турците). Како што е случај и во други држави, веројатно е дека официјалните податоци покажуваат помала бројка на Роми;

<sup>1</sup> Видете на пример, Donald Kenrick, *Gypsies: From India to the Mediterranean* [Цигани: Од Индија до Медитеранот] (Toulouse: Gypsy Research Center/CRDP Midi Pyrénées, 1993); Muhamed A. Mujić, Položaj Cigana u jugoslovenskim zemljama pod osmanskom vlašću [Положбата на Циганите во југословенските земји под отоманско владеење], *Prilozi za orijentalnu filologiju* 3-4 (1952-1953): 137-93; Đurđica Petrović, Društveni položaj Cigana u nekim jugoslovenskim zemljama u XV i XVI veku [Општествената положба на Циганите во некои југословенски земји во XV и XVI век], *Jugoslovenski istorijski časopis* 1-2 (1976): 45-66; Трајко Петровски, Потеклото и историјата на Ромите, *Пулс* 10, бр. 470 (2000): 59-61; Гратан Пуксон, Ромите во Македонија и Византија, *Гласник на Институтот за национална историја* 18 (1974), бр. 2: 81-95; George C. Soulis, The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the Late Middle Ages [Циганите во Византиската империја и Балканот во доцниот среден век], *Dumbarton Oaks Papers*, no. 15 (1961): 142-65; Александар Стојановски, *Македонија во турското средновековје (од крајот на XIV до почетокот на XVIII век)* (Скопје: Култура, 1989); Olga Zirojević, Romi na području današnje Jugoslavije u vreme turske vladavine [Ромите на територијата на денешна Југославија во времето на турското владеење], *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu* 25 (1981): 225-45.

<sup>2</sup> Elena Marushiakova and Vesselin Popov, "The Bulgarian Romanies during the Second World War" [Бугарските Роми за време на Втората светска војна], во Donald Kenrick (ed.), *In the Shadow of the Swastika: The Gypsies During the Second World War*, Vol. 2 [Во сенката на Свастиката: Циганите за време на Втората светска војна, том 2] (Hatfield: Centre de recherches tsiganes/University of Hertfordshire Press, 1999); Hugh Poulton, *Who are the Macedonians? [Кои се Македонците?]* (Bloomington: Indiana University Press, 1995).

експертските проценки на локалните ромски невладини организации укажуваат дека застапеноста на Ромите во вкупното население изнесува шест проценти. Во 2011 година се планира да се спроведе нов попис.

Како подетнички групи на Роми во Македонија се јавуваат *Арли, Барутчиа, Џамбази, Гиланлиа, Конопари, Ковачи и Топаанила*. Податоците од пописот покажуваат дека повеќе од 90 проценти од Ромите во Македонија се Муслимани, додека приближно 80 проценти од Ромите го зборуваат ромскиот јазик како прв јазик.

Ромите живеат во 64 од вкупно 85 општини во државата. Приближно 45 проценти од ромската популација во Македонија живее во десет општини: Битола, Дебар, Гостивар, Кичево, Кочани, Куманово, Прилеп, Штип, Тетово и Винаца. Речиси истиот процент на ромска популација (43,1 процент) живее во главниот град Скопје, а половина од нив се во општината Шуто Оризари каде Ромите се мнозинство.

Со пописот спроведен во 2002 година се изнесува дека египќанското население во Македонија брои 3.713 лица или 0,18 проценти од вкупното население. Иако не-Ромите, а и Ромите генерално ги сметаат Египќаните за Роми, Египќаните се сметаат себеси за различни од Ромите по историска, јазична и културна основа.

## ОПШТА СИТУАЦИЈА СО РОМСКАТА ПОПУЛАЦИЈА

### Сиромаштија и невработеност

Официјалните податоци од 2010 година укажуваат дека 5,2 проценти од сите невработени лица се Роми.<sup>3</sup> Податоците од 2008 овозможуваат увид во образовниот профил на невработената ромска популација: 33 проценти немаат довршено основно образование, 7 проценти имаат целосно или нецелосно средно образование, а само 0,1 процент (31 лице) имаат завршено високо образование.<sup>4</sup> Со анализата направена во 2010 година исто така се дојде до сознание дека стапката на невработеност на Ромите во 2008 година изнесувала 75 проценти и е највисока во споредба со сите етнички заедници во Македонија и повеќе од двојно од државниот просек од приближно 30 проценти.<sup>5</sup> Со истата студија се дојде до сознание дека сиромаштијата заснована на приход кај Ромите изнесува 63 проценти во споредба со 27 проценти кај етничките Македонци и 29 проценти кај етничките Албанци. Во однос на сиромаштијата заснована на расходи кај Ромите таа изнесува 44 проценти, 14 проценти кај етничките Македонци и 30 проценти кај етничките Албанци. Иако македонската влада усвои мерки во рамките на Декадата за вклучување на Ромите за зголемување на бројката на вработени Роми, одобрените финансии постојано заостануваат зад предвидените нивоа на финансирање.

<sup>3</sup> Министерство за труд и социјална политика, *Анализа за состојбата и намалувањето на ромските девојчиња и момчиња во образовниот процес во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2010).

<sup>4</sup> Министерство за труд и социјална политика, 2009. *Ревизија на Националните акциски планови од „Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015“ и Стратегија за Ромите во Република Македонија за периодот 2009-2011*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика

<sup>5</sup> United Nations Development Programme и South East European University, *People-Centred Analyses* (Skopje and Tetovo: United Nations Development Programme and South East European University, 2010).

### Здравје

Ромската популација е помлада од општата популација, при што наталитетот е релативно висок, додека пак животниот век е релативно низок. Како пример за оваа ситуација е фактот што приближно 30 проценти од Ромите припаѓаат на старосната група од 0 до 14 години, додека само 21 процент од вкупната популација припаѓа на оваа старосна група.<sup>6</sup> Слично на ова, само околу 4,4 проценти од Ромите се постари од 65 години, во споредба со 10,6 проценти кај општата популација. Стапката на смртност кај децата е исто така значително повисока кај Ромите во споредба со етничките Македонци. Проценките направени од страна на Заводот за здравствена заштита на мајки и деца покажуваат постепено намалување на оваа разлика забележително од 2005 година. Предвиденото финансирање за Националниот акционен план согласно Декадата за вклучување на Ромите за периодот 2009-2011 изнесува 1.058.747 ЕУР или приближно 6,5 ЕУР по Ром на годишно ниво.

### Домување

Ромските семејства честопати живеат во услови кои се под пропишаните стандарди за домување во одвоени населби, а приближно дваесет проценти од ромската популација во Македонија живее во Шуто Оризари. Спроведеното истражување во седум ромски заедници во Скопје (без Шуто Оризари) покажува дека 63 проценти од ромските семејства живаат во куќи со цврста конструкција, 29,5 проценти живеат во трошни и монтажни куќи, а 7,25 проценти живеат во импровизирани куќи изградени од неградежни материјали (на пример картон, најлон, лим, пластика). Повеќе од половината од семејствата опфатени во истражувањето имаат помалку од пет метри квадратни по член на семејството, а приближно 40 проценти живеат во куќи заедно со најмалку уште едно друго семејство. Покрај ова, 77 проценти користат полски тоалети и 58 проценти од семејствата користат чешми надвор, 10 проценти немаат пристап до снабдување со вода, а само 16 проценти од куќите имаат водовод во домовите. Приближно половина од семејствата немаат пристап до канализација или септичка јама.<sup>7</sup> Покрај оскудните животни услови, медиумските известувања покажуваат дека непозната бројка на ромски семејства подлежи на принудно иселување и уривање на нивните домови. Планираните финансии за домување на Ромите во Македонија за периодот од 2009 до 2011 година согласно Декадата за вклучување на Ромите изнесуваат вкупно 11.392.520 ЕУР, но нема достапни податоци за вистинските распределби.

### Застапеност

Во споредба со државите од соседството, Ромите се добро застапени во власта. На централно ниво, видните позиции на кои се наоѓаат Роми по спроведувањето на парламентарните избори во 2008 година, опфаќаат еден пратеник, еден министер без ресор кој служи како Национален координатор за имплементација на Декадата

<sup>6</sup> Републички завод за здравствена заштита, *Годишен извештај на здравствената состојба во РМ за 2005 година* (Скопје: Републички завод за здравствена заштита, 2005).

<sup>7</sup> Ениса Еминовска и Неда Милевска – Костова, *Заедницата на Ромите во Република Македонија: Состојби и предизвици во домување и здравство* (Гостивар: Хуманитарно и добротворно здружение на Ромите „Месечина“, 2008).

за вклучување на Ромите и *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* и еден заменик-министер. На локално ниво, во осум општински совети има по еден Ром, а во Општината Шуто Оризари 9 од вкупно 16 членови на општинскиот совет се Роми. Покрај ова, во неколку општини има вработени државни службеници Роми, кои најчесто се занимаваат со прашањето за ситуацијата на Ромите или малцинствата воопшто.

Покрај власта, додека 30те активни ромски невладини организации во Македонија се многу помалку од над 100те регистрирани ромски невладини организации, координацијата помеѓу нив и помеѓу ромските невладини организации и Владата е релативно успешна, а ромските активисти постојано придонесуваат кон стратешките документи и комуникацијата со Владата. Во Македонија исто така има две приватни телевизиски станици (БТР и Шутел, двете сместени во Скопје), како и три локални радио станици (во Гостивар, Прилеп и Штип). На самиот крај ние сме сведоци на зголемување на бројката на ромските интернет медиуми, од кои повеќето се наоѓаат во ран стадиум на развој.

# АНГАЖИРАЊА НА ВЛАДАТА И НА ДОНАТОРИТЕ

## ВЛАДИНИ ИНСТИТУЦИИ

Законодавството и политиките во Македонија генерално се занимаваат со правата на малцинствата, а притоа посебно се осврнуваат на Ромите. Во ваква ситуација, на ниво на имплементација најчесто се јавуваат проблеми како резултат на недоволни распределби на средства.

### Општа правна рамка

Меѓународните документи за човекови права чиј потписник е Република Македонија ги опфаќаат Конвенцијата за правата на детето, Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи, Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства, Меѓународната конвенција за елиминирање на сите форми на расна дискриминација, Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права, Конвенцијата на УНЕСКО против дискриминација во образованието и Универзалната декларација за човекови права.

Преамбулата од Уставот на Република Македонија експлицитно ги препознава Ромите како етничка заедница која е рамноправна со заедниците на Албанците, Турците, Власите, Србите и Бошњациите.<sup>8</sup> Покрај ова, Уставот содржи одредба за правична застапеност на сите заедници во јавната администрација, а правото на образование е претставено како универзално право (Член 44). Законодавството за основното и средното образование забранува дискриминација и гарантира настава на јазикот на малцинствата.<sup>9</sup> Со *Законот за унапредување и заштита на правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20 % од населението во Република Македонија* од 2008 година, основното, средното и високото образование се области во кои се применуваат правата на заедницата (т.е. малцинството) и се гарантира правото на образование на јазиците на малцинствата на сите нивоа во согласност со законот (Член 5).<sup>10</sup> Со *Законот за употреба на јазик што го*

<sup>8</sup> Устав на Република Македонија, *Службен весник на Република Македонија* 52/1991; Амандмани IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII и XVIII на Уставот на Република Македонија, *Службен весник на Република Македонија* 91/2001.

<sup>9</sup> Видете Закон за основното образование, *Службен весник на Република Македонија* 103/2008; Закон за средното образование, *Службен весник на Република Македонија* 152/2002; Закон за именување и дополнување на Законот за средното образование, *Службен весник на Република Македонија* 49/147; Закон за именување и дополнување на Законот за средното образование, *Службен весник на Република Македонија* 92/2008.

<sup>10</sup> Закон за унапредување и заштита на правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Македонија, Закон за именување и дополнување на Законот за средното образование, *Службен весник на Република Македонија* 92/2008.

зборуваат најмалку 20 % од граѓаните во Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа од 2008 година образованието е идентификувано како област на национално ниво во која јазикот на малцинството може да се користи и се даваат детали за употребата на јазиците на сите нивоа на образование (Член 2 и Дел 14).<sup>11</sup> На самиот крај, со *Законот за спречување и заштита од дискриминација* од 2010 година се обезбедува спречување и заштита од дискриминацијата и уживање на правата загарантирани со Уставот на Република Македонија, а воедно и се забранува секаква директна или индиректна дискриминација по основ на пол, раса, боја на кожа, род, припадност на маргинализирана група, етничка група, јазик, државјанство, општествено потекло, религиозно убедување, други верувања, образование, политичка припадност, личен или општествен статус, ментална или телесна попреченост, возраст, семеен или брачен статус, статус на примања, здравствена состојба или кој било друг основ забранет со закон или меѓународна повелба.<sup>12</sup>

#### Мерки насочени кон Ромите

Усвоена во 2004 година, *Стратегијата за Ромите во Република Македонија* ги поставува целите во областа на образованието вклучувајќи еднаков квалитет на знаење и образование помеѓу децата Роми и не-Роми, зголемување на нивото на формално образование кај младите Роми како и кај возрасните кои се наоѓаат надвор од формалниот образовен систем, градење на професионални и општествени способности и отстранување на причините за неписменост. Сепак, недостатокот на извештаи за имплементацијата на Стратегијата го отежнува оценувањето на влијанието на Стратегијата.

Македонија е дел од Декадата за вклучување на Ромите (2005-2015) од самиот почеток со усвојувањето на Националните акциони планови во приоритетните области образование, вработување, здравје и домување во 2004 година и нивна преработка во 2009 година. Исто така усвоен е Националниот акционен план за жените Роми. За разлика од периодот од 2005 до 2008 година, кога одговорноста за координирање на имплементацијата на Стратегијата за Ромите во Република Македонија и Националните акциони планови од Декадата беше целосно во рамките на надлежностите на Министерството за труд и социјална политика, со назначувањето на министер Ром без ресор по одржувањето на парламентарните избори во 2008 година, оваа одговорност е поделена помеѓу министерот без ресор и специјализирана единица (исто така основана во 2008 година) во рамките на Министерството за труд и социјална политика. Оваа поделба доведе до ситуација на збунетост како во рамките на Владата, така и надвор од неа. Покрај ова, додека одговорноста за следење на имплементацијата на Стратегијата и на Националните акциони планови е на Националното координативно тело кое се состои од претставници на релевантните ресорни министерства, други владини институции и невладини организации, ова тело ретко се состанува и не подготвува извештаи кои се достапни за јавноста, а се во врска со неговите

<sup>11</sup> Закон за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20 % од граѓаните во Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа, *Службен весник на Република Македонија* 101/2008.

<sup>12</sup> Закон за спречување и заштита од дискриминација, *Службен весник на Република Македонија* 50/2010.



активности. Вкупното финансирање од државниот буџет за активностите кои треба да се преземат во рамките на Декадата за вклучување на Ромите во 2010 година е помал од 250.000 евра и претставува намалување за приближно 30 проценти во споредба со претходната година.

Во 2007 година, Министерството за труд и социјална политика започна проект за формирање на Ромски информативни центри (РИЦ) како врска помеѓу ромските заедници и општинските власти. Функционирајќи во осум општини лоцирани низ целата територија на државата во соработка со локални ромски невладини организации, Центрите добиваат поделени оценки за нивното работење. Заеднички усвоени во 2009 година од страна на Министерството за труд и социјална политика и осумте партнер невладини организации, *Програма за работа и акционен план на Ромските информативни центри – РИЦ за периодот 2010-2012 година* се очекува да се корисни за насочување и сосредоточување на активностите на Центрите.<sup>13</sup>

## ПРОГРАМИ ФИНАНСИРАНИ ОД ДОНАТОРИ

Програмите финансирани од донатори кои го поддржуваат вклучувањето на Ромите во образованието во Македонија ги имаат за целна група како владиниот, така и невладиниот сектор.

Најголемата иницијатива финансирана од донатори, а спроведена од страна на невладините организации за образование на Ромите во Македонија е Проектот за образование на Роми. Со вкупен буџет од приближно 4 милиони евра за периодот 2004 – 2013, обезбеден од страна на Агенцијата на Соединетите американски држави за меѓународен развој (УСАИД), Детската фондација Песталоци и Набљудувачката мисија на Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ) во Скопје, проектот го координира Фондацијата Институт отворено општество – Македонија (ФИООМ), а се имплементира во соработка со пет локални ромски невладини организации. Главен интерес на Проектот за образование на Роми е претшколската подготовка на децата Роми во Ромските образовни центри, финансиска поддршка, како и подучување и менторство за учениците Роми, обука за непредрасуди чија целна група се наставниците и работилници за подигање на свеста за локалните ромски заедници.

Во соработка со локални ромски невладини организации ФИООМ го имплементираше и проектот „Еднакви образовни можности за учениците Роми“. Со буџет од приближно 2 милиони евра од Амбасадата на Кралството Холандија за периодот 2006-2009, овој проект се сосредоточува на зголемување на учеството на Ромите во основното образование во девет места ширум државата преку материјална и академска поддршка. На универзитетско ниво, со програмата на ФИООМ која од 2001 година е позната како Ромаверситас се

<sup>13</sup> Министерство за труд и социјална политика, *Програма за работа и акционен план на Ромските информативни центри – РИЦ за периодот 2010-2012 година* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2009).



обезбедуваат приближно 400 стипендии за студентите Роми почнувајќи со 1997 година. Покрај финансиската поддршка, со програмата се обезбедува и пристап до компјутери, библиотека и простор за учење, предавања, менторирање, организирани активности за социјализирање, мали грантови за истражување, обука и подучување. Финансиската поддршка за Ромаверситас се обезбедува преку Програмата за поддршка на високото образование на Институтот отворено општество во Будимпешта, Ромскиот образовен фонд и УСАИД.

Покрај својот придонес кон Проектот за образование на Роми, Набљудувачката мисија на ОБСЕ во Скопје исто така финансира проект за обука на идните наставници кој има потенцијал значително да влијае на ситуацијата во однос на образованието на Ромите во Македонија. Започнувајќи како пилотен проект во учебната 2009-2010 година во соработка со ромската невладина организација Сумнал од Скопје насловен „Јакнење на капацитетот на идните наставници да работат во мултиетнички контекст преку зголемени практични можности со децата Роми“, проектот е проширен и исто така ги опфаќа етнички албански и етнички македонски невладини организации, како и четири од петте установи во Македонија кои нудат обука на идни наставници. Во учебната 2010/2011 година, проектот на 120 студенти им нуди практично искуство за меѓуетничко предавање за универзитетски кредит.

ЕУ обезбеди 1,9 милиони евра за проектот „Добар почеток“ кој се спроведува во неколку држави, а во Македонија се имплементира преку РЕФ во партнерство со локалните невладини организации - Национален ромски центар, Центарот за образование на Роми Амбрела и Кхам (Делчево), како и преку партнерство со Меѓународното здружение Чекор по чекор. Проектот чија целна група се над 2.500 деца на возраст од 0 до 6 години и нивните семејства во пет места во Македонија, започна во јуни 2010, а ќе продолжи до април 2012 година.

Покрај донаторските организации наведени погоре, други кои дадоа своја поддршка на проекти на невладини организации за вклучување на Ромите во образованието во Македонија се Европската агенција за реконструкција, Фројденберг Штифтунг, Македонскиот центар за меѓународна соработка, УНХЦР и УНИЦЕФ.

Најзначајните иницијативи за образованието на Ромите имплементирани преку директна соработка помеѓу донаторите и државата и локалните власти вбројуваат два проекта финансирани од страна на Ромскиот образовен фонд, следствено опишан во Делот 5 од овој документ. Уште една важна иницијатива имплементирана заеднички од страна на меѓународен донатор и македонската Влада е Проектот за условни парични трансфери во износ од 20 милиони евра финансиран од страна на Светската банка и имплементиран од Министерството за труд и социјална политика почнувајќи од 2010 година. Иако директната целна група на овој проект не се Ромите, избраната целна група корисниците на социјална помош, а сосредоточување на проектот на средното образование го прави особено важен за ромската популација.

Не се достапни точни податоци за вкупните годишни инвестиции во однос на образованието на Ромите во Македонија. Од друга страна, нивото на координација и споделување на информации помеѓу донаторите кои се активни во однос на Ромите во Македонија е на релативно високо ниво.

<sup>14</sup> Закон za lokalnata samouprava, Služben vesnik na Republika Makedonija 5/2002.

<sup>15</sup> Ministerstvo za obrazovanie i nauka, Nacionalna programa za razvoj na obrazovanieto vo Republika Makedonija, 2005–2015 [National Program for the Development of Education in the Republic of Macedonia, 2005–2015] (Skopje: Ministerstvo za obrazovanie i nauka, 2004).

# ОБРАЗОВЕН СИСТЕМ

## СТРУКТУРА НА УПРАВУВАЊЕ

Покрај надлежностите кои се префрлија на општините во рамките на процесот на децентрализација, а кои се изложени во Законот за локална самоуправа од 2002 година,<sup>14</sup> Министерството за образование и наука е одговорно за севкупниот образовен систем почнувајќи од основното образование па сè до високото, притоа опфаќајќи го образованието за возрасни и неформалното образование. Поконкретно, Министерството за образование и наука е одговорно за основањето и работењето на образовните институции и нивната акредитација, критериумите за одобрување и усвојување, одобрувањето и издавањето на учебници и одобрување на закупнината во образовните установи. Во овој поглед главен исклучок е предучилишното образование, кое главно спаѓа во надлежностите на Министерството за труд и социјална политика, со одредени надлежности во однос на планирањето на активности кои се отстапени на Бирото за развој на образованието при Министерството за образование и наука.

Органите во рамките на Министерството за образование и наука ги вклучуваат Бирото за развој на образованието, Државниот просветен инспекторат и Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците. Покрај ова, македонската Влада ги основа и следниве органи како независни институции: Државниот испитен центар, Центарот за стручно образование и обука, Советот за стручно образование и обука, Центарот за образование на возрасни и Советот за образование на возрасни. Додека Државниот испитен центар го реализира полагањето на матурскиот испит и екстерното оценување, останатите четири институции споменати во претходната реченица се оформени во текот на последниве неколку години со цел планирање и реализирање на стручното образование и образованието за возрасни на централно ниво.

Општата референтна рамка за активностите во полето на образование е Националната програма за развој на образованието 2005-2015<sup>15</sup>. Главните извори на реформи во областа на образованието се Проектот за модернизација на образованието (кофинансиран од страна на македонската Влада, Владата на Кралството Холандија и Светската банка), Проектот Училиште по мерка на детето на УНИЦЕФ и Проектот за основното образование финансиран од страна на УСАИД, како и (завршените) Програми на PHARE/CARDS и (актуелната) програма на ИПА за реформи на стручното образование.

Иако Ромите се вработуваат во различни институции на Министерството за образование и наука (вклучувајќи и

<sup>14</sup> Закон за локалната самоуправа, *Службен весник на Република Македонија* 5/2002.

<sup>15</sup> Министерство за образование и наука, *Национална програма за развој на образованието во Република Македонија, 2005-2015* (Скопје: Министерство за образование и наука, 2004).

раководна функција во Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците), нивната застапеност во овие институции е под застапеноста на Ромите во вкупното население во Македонија.

## ФИНАНСИРАЊЕ

Буџетот за образование за 2010 година изнесуваше приближно 4,6 проценти од БДП<sup>16</sup>, што е доста помалку од просекот на Организацијата за економска соработка и развој од 5,7 проценти.<sup>17</sup> Приближно 80 % од овој буџет се користи за плати на вработените.

Образованието и натаму се финансира од централниот буџет, пришто на општините им се доделуваат ресурси зависно од фазата на децентрализација за секоја поединечна општина. Општините кои се наоѓаат во првата фаза од децентрализацијата добиваат наменски субвенции за да ги покријат добрата и услугите како за основното, така и за средното образование, додека пак оние општини кои се наоѓаат во втората фаза од децентрализацијата добиваат блок субвенции за покривање на платите, како и за добрата и услугите за овие две нивоа на образование. Иако големината на субвенциите кои се доделуваат на општините во голема мера зависи од бројката на ученици, во поглед на образованието во Република Македонија нема финансирање по ученик, а општинските власти имаат слобода на одлучување во врска со располагањето со овие субвенции.

Основното и средното образование во државните институции е бесплатно за сите ученици. Исто така бесплатни се и учебниците, како и превозот учениците чии домови се одалечени два километри од нивните училишта. Во предучилишното и високото образование во Македонија најчесто семејствата и/или студентите партиципираат во финансирањето. Со Одлука на Владата од 2010 година се обезбедија 1.570 бесплатни места за жени постари од 35 години и мажи постари од 45 години за упис на одредени студии при државните универзитети.<sup>18</sup>

## ОБЈЕКТИ

Повеќето предучилишни, основни, средни и универзитетски објекти во Македонија се изградени во текот на седумдесеттите години. Условите во образовните установи се разликуваат во голема мера, а училиштата во руралните општини и перифериите на посиромашните градски општини (каде повеќето деца Роми ја следат наставата) честопати не се одржуваат доволно. Од 2008 година, реконструирани се 81 основно училиште и 20 средни училишта, а покрај ова извршени се поправки во 390 училишта. Покрај ова изградени се десет основни

<sup>16</sup> Податок од Министерството за образование и наука.

<sup>17</sup> Organisation for Economic Co-operation and Development, *Education at a Glance 2010: OECD Indicators [Образованието на дланка 2010: Индикатори на OECD]* (Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2010).

<sup>18</sup> Одлука 51-2020/1, *Службен весник на Република Македонија* 74/2010. Бројката на места пополнети во академската 2010-2011 изнесуваше 406.



училишта и две средни училишта. Многу се зборуваше, но до ден денес не е завршена изградбата на средното училиште во општината Шуто Оризари во Скопје, каде Ромите се мнозинство. Изградбата и реконструкцијата на училишните установи зависи од странски донации, како и распределбата на компјутерите во сите училишта, а не сите успеаа да ја искористат донираната опрема како резултат на недоволно простор.

## ОБРАЗОВНИ ЦИКЛУСИ И КРИТЕРИУМИ ЗА НАПРЕДУВАЊЕ

Преглед на образовниот систем и образовните установи во Македонија е даден во табелата која следува.

ТАБЕЛА 1. Образовниот систем во Република Македонија

Образовно ниво	Установи
Предучилишно <sup>19</sup>	52 државни градинки (сместени во 181 објект во 41 општина)
Основно	353 државни основни училишта, <sup>20</sup> 638 дисперзирани училишта, 1 приватно основно училиште за деца на странски државјани
Средно	110 мешани државни средни училишта (гимназиски и стручни паралелки), 4 специјални државни средни училишта, 2 религиозни средни училишта, <sup>21</sup> 11 приватни средни училишта – гимназии
Високо	Државни установи: 4 универзитети (45 факултети), 3 технички високи школи Приватни установи: 10 приватни универзитети, 3 високо образовни институции и 3 факултета

И з в о р и : Државен завод за статистика;<sup>22</sup> Министерство за образование и наука; Министерство за труд и социјална политика

Предучилишното образование во Македонија не е задолжително и не е бесплатно. Стапката на учество во ова ниво на образование е доста ниска, со помалку од 15 проценти од вкупното население и уште помала во случајот на децата Роми. Воведувањето на деветгодишното основно образование се огласува на оваа ситуација со воведување на нулта подготвителна група за деца на возраст од шест до седум години.<sup>23</sup> Со отпочнувањето во учебната 2005-2006 година, оваа мерка се очекува да е особено корисна за ранливите групи, вклучувајќи ги и децата Роми.

<sup>19</sup> Иако неодамнешните промени во законодавството дозволуваат основање на приватни предучилишни установи, вакви установи не се регистрирани до декември 2010 година.

<sup>20</sup> Бројката ги вклучува специјалните основни училишта.

<sup>21</sup> Исламската верска заедница и Македонската православна црква имаат по едно верско средно училиште. Двете училишта се независни од државата како финансиски така и за развивање на своите наставни програми.

<sup>22</sup> Државен завод за статистика, *Основни и средни училишта на крајот на учебната 2008/2009 година* (Скопје: Државен завод за статистика, 2010).

<sup>23</sup> Закон за основното образование, *Службен весник на Република Македонија* 103/2008.

Основното образование е организирано во три циклуса од по три години. Оценувањето на резултатите на учениците од прво до трето одделение е описно, а нумеричкото оценување започнува во четврто одделение. Како резултат на ваквата поставеност, учениците понекогаш преминуваат во следното одделение без да го развијат неопходното ниво на знаење и вештини, што понатаму доведува до фрустрации и отпишувања во повисоките циклуси од основното образование.<sup>24</sup> Дополнително, учениците во повисоките циклуси од основното образование понекогаш преминуваат од едно во друго одделение без да ги исполнат пропишаните критериуми. Иако ова вообичаено се прави заради доброто на детето, ваквата практика исто така доведува до ризик за ослободување на наставникот од одговорност во однос на академските способности на учениците. Моментално се разгледува воведувањето на завршно испитување на крајот на основното образование.

Почнувајќи со училишната 2008-2009 година средното образование во Македонија е задолжително. Општото средно (гимназиско) образование е четиригодишно, додека пак стручното средно образование, зависно од специфичната програма, може да е двегодишно, тригодишно или четиригодишно. Според официјалните податоци, приближно 60% од средношколците во Македонија посетуваат настава согласно стручни наставни програми. Учениците се запишуваат во средните училишта врз основа на нивните резултати кои ги постигнале во основното училиште. Учениците од четиригодишните образовни програми го полагаат државниот испит (матурата), која ја реализира Државниот испитен центар.

Запишувањето во високото образование е врз основа на постигнатите резултати на учениците на завршниот испит по завршувањето на средното образование и крајните резултати од предметите полагани како изборни предмети по завршувањето на средното образование. Факултетите исто така имаат право да спроведат и свои приемни испити. Студиите на сите факултети во Македонија се организирани во согласност со Болоњската декларација, при што титулата магистер се доделува по петгодишно студирање (поделено во два циклуса од три години плус две години или четири плус една година).

## СПЕЦИЈАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ

Според официјалните податоци во учебната 2008-2009 година се школувале вкупно 1.054 ученици (од кои речиси две третини момчиња) во 171 посебна паралелка од 40 редовни основни училишта и пет специјални основни училишта.<sup>25</sup> Наставниот јазик во 39 од овие училишта е македонски, во пет училишта наставата се изведува на албански јазик, а во едно училиште наставата се изведува на албански и на македонски јазик. На ниво на

<sup>24</sup> Видете кај Government of the Republic of Macedonia, *Report on the Progress Towards the Millennium Development Goals [Извештај за напредокот кон остварување на милениумските развојни цели]* (Skopje: United Nations Development Programme, 2009).

средно образование, 283 ученика (над 70 проценти момчиња) се школуваат во 49 паралелки во четири специјални училишта (три лоцирани во Скопје и едно во Штип). Значително помалата бројка на ученички во специјалните училишта е потенцијален индикатор за тенденцијата која преовладува кај родителите да не ги запишуваат девојчињата во специјални училишта на штета на какво било формално образование.

Децата се запишуваат во специјални училишта врз основа на одлука донесена од испитна комисија. Формирана од директорот на секое основно училиште и составена од психолог или педагог и еден предметен наставник од нижото основно образование, комисијата ги оценува сите деца кои се запишуваат во училиштето. Специјалните училишта и паралелки се раководат по скратена наставна програма и не постои механизам за враќање во редовни паралелки по уписот во специјални училишта. Досегашните обиди за деинституционализирање на децата со посебни образовни потреби наидоа на отпор кај различните лица, вклучувајќи ги, но не ограничувајќи се на специјалните педагози.

Министерството за труд и социјална политика известува дека бројката на ученици Роми запишани во специјални основни училишта во учебната 2007/2008 година изнесува 385 (од кои момчињата изнесуваат две третини), додека пак бројката на Роми запишани во специјални средни училишта е 80 (од кои 64 се момчиња).<sup>26</sup> Во отсуство на целосни податоци од еден единствен извор за застапеноста на децата Роми во специјалните училишта, со комбинирање на податоците за општиот упис во специјални училишта од училишната 2008/2009 година со приказот на бројката на Роми запишани во специјални училишта од претходната година се добива груба пресметка дека Ромите се застапени со 36 проценти во вкупната бројка на деца запишани во специјални основни училишта и 28 проценти од вкупно запишаните во средно училиште. Анегдотските докази упатуваат дека како причина за преголемата застапеност на Ромите во специјалните училишта се меѓудругото субјективните процедури на проценка, како и обезбедените финансии, превоз и предност за вработување. Иако не се воспоставени мерки за справување со прекумерната застапеност на Ромите во специјалното образование, во последниве години владата посветува поголемо внимание на ова прашање, а во тек кај релевантните министерства се дискусии за можностите за политики.

<sup>25</sup> Државен завод за статистика, *Основни и средни училишта на крајот на учебната 2008/2009 година* (Скопје: Државен завод за статистика, 2010).

<sup>26</sup> Министерство за труд и социјална политика, *Анализа за состојбата и намалување на ромските девојчиња и момчиња во образовниот процес во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2010).



## МУЛТИКУЛТУРНО ОБРАЗОВАНИЕ

Во текот на последниве неколку години има значителен напредок во политиките и програмите кои имаат за цел унапредување на мултиетничката и мултикултурната комуникација во Македонија. Примери за овој напредок на централно ниво се формирањето на Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците во склоп на Министерството за образование и наука, усвојување на наставна програма за предавање на ромскиот јазик и култура во основните училишта, издавање на *Прирачник за спречување и заштита од дискриминација во воспитно-образовниот систем во Република Македонија*,<sup>27</sup> тековна работа на опсежна стратегија за развивање на етнички интегриран образовен систем<sup>28</sup> и вклучување во Работната програма „Развој на човечки ресурси“ на Инструментот за предпристапна помош (ИПА) како мерка за обезбедување пристап до квалитетно образование за припадниците на етничките заедници во периодот од 2010 до 2012 со воведување елементи во наставната програма за меѓукултурното образование, како и развивање на програми за обука чија целна група се наставниците и директорите на училиштата, како и за родителите Роми чија експлицитна цел е поддршка на учениците и студентите Роми во текот на образовниот процес.<sup>29</sup> Исто така значајно е воведувањето на изборна четирисеместрална студиска програма на ромски јазик на Филолошкиот факултет при Универзитетот Св. Кирил и Методиј во Скопје.<sup>30</sup> Од друга страна, сè уште не се остварени плановите за основање на Институт за ромски студии и студиска група на ромски јазик за обука на идни наставници.

И покрај напредокот на ниво на политики, мултикултурното образование во практика и натаму е исклучок, а не правило. На пример, со учебниците се покажува тенденција за промовирање на еднокултурен модел како резултат на недоволна, а понекогаш и несоодветна застапеност на етничките заедници за разлика од онаа на чиј јазик се издадени тие учебници и со тенденција содржината на учебниците кои се издаваат на различни јазици да варира во голема мера.<sup>31</sup> Слично на ова, иако наставата во државните училишта се изведува на македонски, албански, турски и српски јазик, преовладува тенденцијата кон еднојазична и едноетничка настава.

<sup>27</sup> Министерство за образование и наука, *Прирачник за спречување и заштита од дискриминација во воспитно-образовниот систем во Република Македонија* (Кочани: Генекс 2010). Овој Прирачник е издаден од страна на Националниот ромски центар во рамките на проектот „Кампања за образование на Ромите“ финансиран од страна на РЕФ.

<sup>28</sup> Ministry of Education and Science and OSCE HCMN, *Steps Toward Integrated Education in the Education System of the Republic of Macedonia [Чекори кон интегрирано образование во образовниот систем во Република Македонија]* (Skopje: Ministry of Education and Science, 2009).

<sup>29</sup> Други иницијативи кои се сосредоточуваат на различните аспекти од мултикултурното образование во Македонија се составувањето на прирачник за поддршка на учењето на странски јазици поддржан од страна на Британскиот совет, развивањето на пакет за наставници во врска со социо-културната разноликост од страна на УНЕСКО во соработка со Министерството за образование и наука и Министерството за култура, работата на Европската фондација за обука во поглед на политика за инклузивно образование, како и Проектот за модернизација на образованието, Проектот Училиште по мерка на детото на УНИЦЕФ и претходно споменатиот Проект за основното образование финансиран од страна на УСАИД.

<sup>30</sup> Податоците добиени од Филолошкиот факултет покажуваат дека немало пријави за оваа програма на почетокот на академската 2010/2011 година.

<sup>31</sup> Видете кај European Commission against Racism and Intolerance, *Third Report on "the Former Yugoslav Republic of Macedonia" [Трет извештај за „Поранешната Југословенска Република Македонија“]* (Strasbourg: Council of Europe, 2005); Violeta Petroska-Beshka et al., *Study on Multiculturalism and Inter-Ethnic Relations in Education [Студија за мултикултурализмот и меѓуетничките односи во образованието]* (Skopje : UNICEF, 2009).

Ромите претставуваат исклучок во овој поглед: Иако повеќето Роми во Македонија го зборуваат ромскиот јазик како мајчин, над 95 проценти од учениците Роми во учебната 2008/2009 година ја следеле наставата на македонски јазик, а останатите генерално ја следеле наставата на албански или турски јазик.

Додека Ромите учат на јазиците на останатите етнички заедници, ефектот од овој факт во поглед на интегрирањето на учениците Роми со не-Ромите е доста ограничен. Следејќи ја општата тенденција кои произлегува од односите помеѓу етнички албанската и македонската популација во државата, Ромите во Македонија де факто се запишуваат во одвоени паралелки во училишта кои се наоѓаат во близина на ромските населби. Згора на тоа, и покрај потенцијалот на воншколските активности, како на пример екскурзии за унапредување на мултикултурализмот, врз основа на нивниот вид и содржина, во практика овие активности често се развиваат како фактор на дискриминација, бидејќи сиромаштијата со која се соочуваат многу ромски семејства не им дозволува да го финансираат учеството на нивните деца.

## СОЦИЈАЛНА ПОМОШ ЗА УЧЕНИЦИ И СТУДЕНТИ

Министерството за образование и наука доделува стипендии за учениците во средните училишта како и за студентите во износи кои се движат од 30 до 50 евра месечно, пришто во училишната 2008/2009 година се доделени стипендии на 413 талентирани ученици и на 1.428 студенти. Покрај ова, од учебната 2005/2006 година РЕФ финансира програма за стипендирање за учениците Роми во средното образование, пришто крајната бројка на корисници на крајот од учебната 2009/2010 изнесуваше 1.101. Во учебната 2009/2010 година, Министерството за образование и наука вовеле мерка со која на учениците Роми им се дозволува да се запишат во средните училишта со среден успех кој е за десет проценти помал во споредба со нивните вршници кои не се Роми. На крај, родителите на деца и младинци кои се до 26 годишна возраст, а имаат посебни образовни потреби како резултат на физичка и/или ментална попреченост, имаат право на финансиска помош во износ до 30 проценти од просечната плата.<sup>32</sup>

Во високото образование во текот на доцните деведесетти е воведен систем на афирмативно дејствување врз основа на етнички дефинирани квоти за упис. Покрај ова, во текот на академската 2010/2011 година, на Универзитетот Гоце Делчев во Штип воведени се бесплатни студии за студентите Роми кои ги исполнуваат критериумите за упис.

<sup>32</sup> Во септември 2010, просечната нето плата изнесуваше 20.554 денари, односно приближно 336 евра. Тековни податоци за просечната нето плата се достапни од вебстраницата на Државниот завод за статистика: [www.stats.gov.mk](http://www.stats.gov.mk).



## УЧЕСТВО ВО ОБРАЗОВАНИЕ

ТАБЕЛА 2: Основни индикатори за основното и средното образование во Република Македонија

	Основно	Средно
Бројка на вработени	16.205	6.832
Бројка на ученици	215.078	93.164
Бројка на установи	991	110
Бројка на паралелки	10.713	3.295
Сооднос на ученици наспрема наставници	13	14
Просечна големина на паралелките	20	28
Стапка на писменост кај возрасни (15+)	98,6	98,6

И з в о р и : Државен завод за статистика; Програма за развој на Обединетите нации (УНДП)<sup>33</sup>

Долните табели 3 до 5 даваат преглед на учеството на Ромите во основното и средното образование искажано во апсолутни бројки.

ТАБЕЛА 3. Запишани Роми во основно образование 2005-2010

Училишна година	Момчиња	Девојчиња	Вкупно
2005-2006	4.469	3.940	8.409
2006-2007	4.441	3.940	8.381
2007-2008	5.268	4.882	10.150
2008-2009	5.421	5.130	10.571
2009-2010	5.528	5.225	10.753

И з в о р : Министерство за образование и наука

<sup>33</sup> United Nations Development Programme, *Human Development Report 2009 (Overcoming Barriers: Human Mobility and Development)* [Извештај за човечки развој од 2009 (Надминување на пречките: Мобилност на луѓе и развој)] (New York: United Nations Development Programme, 2009).

ТАБЕЛА 4. Запишани Роми во прво одделение основно училиште 2005-2010

Училишна година	Момчиња	Девојчиња	Вкупно
2005-2006	685	671	1.356
2006-2007	715	654	1.369
2007-2008	782	699	1.481
2008-2009	839	833	1.672
2009-2010	754	729	1.483

Извор: Министерство за образование и наука

ТАБЕЛА 5. Роми запишани во средно образование 2005-2010

Училишна година	Момчиња	Девојчиња	Вкупно
2005-2006	654	586	1.240
2006-2007	678	526	1.204
2007-2008	831	641	1.472
2008-2009	930	546	1.476
2009-2010	1,054	900	1.954

Извор: Министерство за образование и наука; Министерство за труд и социјална политика (учебна 2008/2009 година)<sup>34</sup>

Официјалните податоците покажуваат дека во учебната 2008/2009 година 709 Роми завршиле основно училиште и 310 завршиле средно училиште (од кои 230 во четиригодишни средни училишта, а останатите во тригодишни средни училишта). Податоците за отпишувања на Ромите за учебната 2007/2008 година зборуваат за бројка од 243 (136 момчиња и 107 девојчиња) во однос на основното образование и 53 (27 девојчиња и 26 момчиња) во средното образование. Бројката на Роми кои во учебната 2007/2008 година посетувале основно училиште за возраст е 332, од кои 232 биле мажи, а 100 жени.<sup>35</sup> Вкупната бројка на наставници Роми во основните училишта е дваесет, а три наставници Роми се вработени во средни училишта.

Иако достапните податоци укажуваат дека севкупната опфатеност на Ромите во образовниот систем во Македонија е релативно висока, децата од мигрантните семејства, децата на улица и децата кои сакаат да се запишат за првпат на училиште на возраст помеѓу десет и четиринаесет години се соочуваат со одредени пречки во однос на учеството во образованието. Како резултат на условите дека децата треба да се запишат на

<sup>34</sup> Министерство за труд и социјална политика, *Анализа за состојбата и намалувањето на ромските девојчиња и момчиња во образовниот процес во Република Македонија* (Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2010).

<sup>35</sup> *Ibid.*

училиште во местото кое е наведено како место на постојано живеалиште во личните документи на родителите, децата од мигрантните семејства (обично како резултат на иселување од нелегалните домови) ретко одат на училиште и честопати се сместуваат во дневни центри за деца на улица. Иако овие центри обезбедуваат неформално образование, интегрирањето во редовните училишта е проблематично како резултат на недостаток на механизам за воспоставување на еквивалентност помеѓу ова образование и образованието кое се нуди во училиштата. Покрај ова, бидејќи некои од овие дневни центри голем дел од својот капацитет го посветуваат на децата од мигрантните семејства, центрите честопати не се во можност да работат со вистинските деца на улица, а со тоа децата на улица немаат пристап ни до организирано неформално образование.

Децата кои сакаат за првпат да се запишат на училиште на возраст помеѓу десет и четиринаесет години се соочуваат со дупка во македонското законодавство. Иако со Законот за основно образование се пропишува дека децата може да се запишат во основни училишта до деветгодишна возраст, со Законот за образование на возрасните од 2008 година се утврдува дека минималната возраст за учество во образование за возрасни е петнаесет.<sup>36</sup> Следствено на ова, децата кои се постари од девет години, а помали од петнаесет, официјално не може да се запишат во формално образование. Иако анегдотските докази укажуваат дека установите кои обезбедуваат образование за возрасни не инсистираат на условите за упис и запишуваат деца во оваа возрасна група, отсуството на систематско решение го остава донесувањето на одлуките за упис на добрата волја на поединечните училишта. Покрај децата од категориите споменати во претходниот параграф, оваа дупка особено ги погодува оние деца Роми кои се вратиле од Западна Европа со своите семејства.

## ПРЕГЛЕД НА НАПРЕДОКОТ И ПРЕОСТАНАТИТЕ СЛАБОСТИ ВО ПОГЛЕД НА ОБРАЗОВАНИЕТО НА РОМИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА

Иако Македонија може да се смета за регионален водач во поглед на напредокот во образованието на Ромите, сепак треба уште да се работи на многу прашања со цел да се постигне долготрајно намалување на разликата во образовните резултати кај Ромите и не-Ромите.

### Области на напредок

Важните напредувања во поглед на образованието на Ромите во Македонија во последниве неколку години ги опфаќаат следниве:

- Преземање на зголемена административна и финансиска одговорност од страна на централната и локалната власт за проширување на успешните проекти започнати како пилотни проекти во невладиниот сектор.
- Усвојување на политики кои имаат за цел сите ученици да имаат пристап до учебници, а доколку е неопходно, и превоз од и до училиштето.

<sup>36</sup> Закон за образование на возрасните, *Службен весник на Република Македонија* 7/2008.

- Зголемена достапност на стипендии за средношколците и студентите Роми преку активности кои ги спроведува Владата и невладините чинители.
- Ново законодавство со кое се олеснува завршувањето на средното училиште за возрасните кои претходно се отпишале од образовниот систем.
- Различни мерки усвоени од страна на Владата за унапредување на мултикултурното образование.

#### **Преостанати слабости:**

Во поглед на квалитетно образование за Ромите, најзначајните слабости на актуелниот образовен систем во Македонија се следниве:

- Ограничен пристап за Ромите до предучилишното образование во многу општини како резултат на надоместокот кој се плаќа.
- Забележителни доцнења во обезбедувањето и доставата на бесплатните учебници.
- Недоволни мерки за осврнување кон јазичните пречки со кои се соочуваат оние Роми кои го зборуваат ромскиот јазик.
- Непостоење на систематско решение за проблемите со кои се соочуваат децата кои за првпат се запишуваат на училиште на возраст помеѓу десет и четиринаесет години.
- Преголема застапеност на Ромите во специјалните училишта.
- Поделеност помеѓу Ромите и не-Ромите во училиштата, без оглед дали е резултат од станбена поделеност или одлуки донесени од страна на училишните власти.
- Непосветување внимание на Ромите во општото образование и наставните програми за обука на наставници како составен дел од историјата и културата на Македонија.
- Недоволен број на квалификуван ромски наставен кадар.

# ПРОГРАМАТА НА РЕФ ВО МАКЕДОНИЈА

## ПОДДРЖАНИ ПРОЕКТИ

Од основањето до крајот на април 2011 година, РЕФ има добиено 67 предлози за проекти од Македонија, од кои се одобрени 18. Вкупното финансирање од страна на РЕФ за одобрените проекти изнесува приближно 2,9 милиона евра, а доделените износи варираат во голема мера од година в година.

ТАБЕЛА 6. Доделени грантови за проекти во Македонија за периодот од 2005 до 2010 година

Доделени финансии по година (EUR)				ВКУПНО (EUR)
2005-2006	2007	2008	2009-2010	
1.364.556	356.901	351.045	474.619	2.710.657

Речиси половината од финансиите за проекти доделени во Македонија го поддржуваат развојот на програма за стипендии за поддршка на учениците Роми во средното образование преку финансиска поддршка и менторирање. Во периодот од 2005 до 2009 година, Фондацијата Институт отворено општество Македонија (ФИООМ) го имплементираше MAC 001. Почнувајќи со учебната 2009/2010 година проектот (MAC 052) го презеде Управата за унапредување и развој на образованието на јазиците на припадниците на малцинствата при Министерството за образование и наука. Со проектот MAC 001 се обезбедија стипендии за вкупно 657 средношколци Роми (од вкупно 954 апликанти), додека пак со MAC 052 во учебната 2009/2010 година се обезбедија 444 стипендии.

Три од останатите проекти кои до ден денес се поддржуваат во Македонија (MAC 012, MAC 046 и MAC 052) имаат за цел зголемување на застапеноста на Ромите во предучилишното образование. Главни и одговорни за спроведувањето се Секторот за заштита на децата при Министерството за труд и социјална политика, Министерството за образование и наука, државните предучилишни установи и ромски невладини организации. Првично отпочнат во петнаесет општини во Македонија, проектот денес опфаќа 18 општини.

Уште една серија на проекти (MAC 006, MAC 023, MAC 029, MAC 045 и MAC 064) има за цел зголемување на вклученоста на децата Роми во редовното основно образование и намалување на стапката на отпишување со унапредување на општествената одговорност за имплементирањето на образовни политики од една страна и одговорноста на родителите за детето како ученик од друга страна, како и отстранување или сведување на

минимум на стапките на отпишување. Оваа иницијатива се прошири од три места во првата фаза на вкупно петнаесет општини ширум државата.

Дополнителни два проекта (MAC 028 и MAC 056) финансирани од страна на РЕФ во Македонија се имплементирани од Ромаверситас, а со цел обезбедување менторирање и дополнителна академска поддршка на студенти Роми. Неодамна, РЕФ поддржа иницијатива (MAC 043 и MAC 054) во Источна Македонија како пилотна програма за втора шанса за образование за младите Роми преку обезбедување на помош при завршувањето на средното образование и олеснување на пристапот до високото образование и пазарот на труд.

Конечно РЕФ поддржа неколку еднократни проекта (MAC 014, MAC 027, MAC 057 и MAC 060) кои имаа за цел поддршка на учеството на Ромите во образованието на различни начини.

Како што е прикажано на табелата подолу, степенот на опфатеност на децата и младинците Роми во Македонија со проекти финансирани од страна на РЕФ, варира во голема мера во однос на нивото на образование, од мнозинството Роми кои посетуваат основно училиште до само три проценти Роми на возраст која е вообичаена за универзитетски студии. Со оглед на фактот што официјалните бројки веројатно ја потценуваат големината на ромската популација, вистинскиот степен на опфатеност со проекти финансирани од страна на РЕФ е веројатно помал од оној што е наведен во табелата.

**ТАБЕЛА 7.** Опфатеност на децата и младинците Роми во Македонија со проекти на РЕФ за периодот од 2005 до 2010 година

Ниво на образование	Големина на возрасната група <sup>37</sup>	РЕФ корисници	Опфатеност со РЕФ по возрасната група (%)
Предшколско (4-5 години)	2.240	703	31,4
Основно и нижо средно (6-14 години)	10.305	6.292	61,1
Вишо средно (15-18 години)	4.342	1.112	25,6
Универзитетско ниво (19-23 години)	5.279	165 <sup>38</sup>	3,1

<sup>37</sup> Податоци од пописот спроведен во 2002 година од страна на Државниот статистички завод.

<sup>38</sup> Не ги вклучува Програмите за стипендии на РЕФ.

## ПИЛОТЕН ПРОЕКТ НА ЕУ ЗА РОМИ

РЕФ е главната имплементирачка организација за проектот „Добар почеток“, финансиран од страна на ЕУ со 1,9 милиони евра во рамките на Отворениот повик за предлози 2009 „Пилотен проект за Пан-европска координација на методите за интегрирање на Роми – вклучување на Ромите“. Времетраењето на проектот е од јуни 2010 до април 2012 година и се одвива во Унгарија, Романија и Словачка, како и во Македонија. Со проектот се обединуваат искуствата на РЕФ и неговите партнери во предучилишното образование и преминот кон основното образование, а притоа се посветува дополнително внимание на клучните аспекти на превентивна здравствена заштита и ран детски развој. Како имплементатори на активностите во Македонија се јавуваат Националниот ромски центар, Ромскиот образовен центар Амбела и Кхам (Делчево), како и Меѓународното здружение Чекор по чекор преку својот локален партнер Фондацијата Чекор по чекор.

## ПОДДРШКА ПРЕКУ СТИПЕНДИИ

Меморијалната програмата за стипендирање на Ромите (RMUSP) ја вклучува Македонија уште пред основањето на РЕФ. Како што е прикажано во табелата подолу, бројката на поддржани стипендисти се зголемува од година в година, со исклучок на периодот од 2006/2007 до 2007/2008 година и од 2009/2010 до 2010/2011. Стапката на прифатеност за RMUSP во Македонија за време на периодот од 2005 до 2010 е блиска со просекот на програмата за сите држави која изнесува приближно 55 проценти, пришто најниската стапка на прифатеност изнесува приближно 47 проценти (за 2010/2011 година) и највисока 66 проценти (за 2009/2010 година).

ТАБЕЛА 8. Стипендии на RMUSP во Македонија од 2005 до 2010 година

2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	ВКУПНО
55	70	113	111	123	108	580

Ромските студенти од Македонија исто така имаат добиено поддршка преку Шемите за меѓурегионални и дополнителни стипендии во периодот од 2007 до 2009, како и преку Меѓународната програма за стипендирање на Роми, која е воспоставена со здружување на овие две шеми во 2010 година. Една од трите апликанти за Шемата на дополнителни стипендии за академската 2007/2008 година е поддржан, а не се добиени никакви апликации за Шемата на дополнителни стипендии за академската 2009/2010 година. Бројката на апликации и грантови за Шемата на меѓурегионални стипендии е прикажана на долната табела. Во академската 2010/2011 година, финансирани се три од вкупно четирите апликации поднесени до Меѓународната програма за стипендирање на Роми.





**ТАБЕЛА 9.** Апликанти и доделени стипендии во Македонија од Шемата на меѓурегионални стипендии во периодот од 2007 до 2009 година

	Академска година		
	2007-2008	2008-2009	2009-2010
<b>Апликанти</b>	1	6	6
<b>Доделени стипендии</b>	1	4	5

## ИСТРАЖУВАЊЕ И АНАЛИЗА НА ПОЛИТИКИТЕ

Македонија е вклучена во првата фаза од тековниот меѓудржавен истражувачки проект насловен „Инклузија на децата Роми во програми за ран детски развој“, кој е развиен како резултат на иницијатива за соработка на Фондацијата Отворено општество–Лондон, РЕФ и УНИЦЕФ. Главните наоди од истражувањето во Македонија укажуваат на следново:

- Евидентен е недостаток на опции за достапно и пристапно образование и воспитување од раното детство. Имено, ромските семејства честопати се соочуваат со пречки поврзани со трошоците и одалеченоста.
- Иницијативите кои имаат за цел подобрување на предучилишното образование треба генерално да се сосредоточат и да се погрижат сите деца да имаат придобивки од стимулирањето, позитивните искуства и интеракции со кои се поттикнуваат сите аспекти од нивниот развој, со јавно финансирање кое е доволно не само да се финансираат основните и тековни трошоци, туку и да се обезбеди соодветна инфраструктура и обука.
- Шемите за следење и евалуација треба да се развиваат, а притоа истражувањето треба да се осврне на практиката и наодите кои се достапни во форма која е лесна за употреба.<sup>39</sup>

## СТРАТЕШКИ НАСОКИ ЗА ИДНИТЕ АКТИВНОСТИ НА РЕФ

Земајќи ги предвид случувањата и развојот во Македонија од објавата на Националната проценка од 2007 година, како и постојаните проблеми со кои се соочуваат Ромите на полето на образованието, во текот на наредните три години финансирањето од страна на РЕФ ќе се осврне на следниве приоритети:

- Обезбедување пристап за децата Роми до квалитетно, интегрирано предучилишно образование.
- Воведување на децата Роми во редовниот образовен систем, со целни групи вклучувајќи ги (но не ограничени на) децата кои немаат документи за идентификација, децата од центрите за социјална грижа, бегалците, повратниците, децата на улица и младите кои се наоѓаат помеѓу основно училиште и училиште за образование на возрасни.

<sup>39</sup> Ениса Еминова, Надица Јанева и Виолета Петроска – Бешка, *Roma Early Childhood Inclusion: The former Yugoslav Republic of Macedonia Country Report [Инклузија на децата Роми во програми за ран детски развој: Национален извештај од Поранешната Југословенска Република Македонија]* (во фаза на печатење, 2011)

- Борба против неписменоста со подобрување на квалитетот на основното образование со цел да се осигура напредок во преминувањето од едно во друго одделение засновано на конкретни резултати од учењето.
- Обезбедување на поддршка во однос на академско подучување и менторство за децата Роми во годините на преминување од основното во средното образование.
- Продолжување на соработката со Министерството за образование и наука за доделување и обезбедување на стипендии, академска поддршка и менторирање на ученици Роми во средното образование.
- Проширување на успешните пилотни проекти во областа на образованието на возрасни во согласност со новите законски одредби.

Овие приоритети дополнително ќе се ограничат и ќе се утврдат целите по собирањето на официјалните податоци заради добивање на основна линија за секој од аспектите на образование наведени погоре.

#### Приоритети на истражувањето на РЕФ и анализа на политиката

Главните теми од истражувањето и активностите на политики на РЕФ во Македонија ќе опфатат:

- *Методолошко заснована квантитативна проценка за застапеноста на Ромите во специјалното образование.* Произлегувајќи од слични студии спроведени од страна на или во соработка со РЕФ во други држави од Декадата, наодите од оваа проценка би дале основа за утврдување на мерки во соработка со македонската Влада заради осврнување кон веројатната, но не доволно документирана преголема застапеност на децата Роми во специјалните училишта, како и заради утврдување на дополнителен приоритет за финансирање на РЕФ проекти.
- *Серија на практично насочени изданија за услугите на рано образование и воспитување за Роми.* Следниве публикации кои се однесуваат на Македонија ќе се објават во рамките на пилотниот проект финансиран од страна на ЕУ во повеќе држави, а насловен како „Добар почеток“:
  - Документ во вид на политика за зголемување на пристапот на маргинализираните деца Роми до квалитетни услуги на рано образование и воспитување;
  - Практичен водич за собирање на податоци во врска со програмите за услуги на рано образование и воспитување во чиј фокус се Ромите;
  - Практичен водич за основање на партнерства за обезбедување на квалитетни услуги на рано образование и воспитување во чиј фокус се Ромите;
  - Практичен водич за начелата на добра педагогија во програмите за квалитетни услуги на рано образование и воспитување во чиј фокус се Ромите.

До оној степен до кој Египќаните и останатите во Македонија се соочуваат со проблеми во пристапот до квалитетно образование, а тие проблеми се слични на оние со кои се соочуваат Ромите, припадниците на овие групи исто така се потенцијални кандидати за вклучување во активности кои ги поддржува РЕФ.

### Програми за стипендии на РЕФ

Покрај администраирањето на постоечките стипендии, развојните приоритети на Програмите за стипендии на РЕФ во Македонија ќе опфатат:

- *Поврзување на академските програми.* Постојано внимание треба да се посвети на поврзувањето на корисниците на RMUSP со програмата за стипендии финансирана од страна на РЕФ за средношколците Роми, како и други релевантни иницијативи во средното и високото образование.
- *Вмрежување на корисниците.* Согласно нацрт-стратегијата од 2010 година на оваа тема, воспоставувањето на централизираната инфраструктура за вмрежување треба да се надолжни со консултации со корисниците од Програмите за стипендии во Македонија како потенцијални членови на мрежата во однос на улогите и функциите кои една ваква мрежа треба да ги исполнува, а на основа на тие консултации треба да се подготват национални и/или меѓународни промотивни активности.
- *Унапредување на учеството на стипендистите во останатите активности на РЕФ.* Стипендистите на Програмата за стипендии со силен академски углед треба да се охрабруваат кон личен и професионален развој (но не како услов за добивање на стипендија) да учествуваат во неакадемски активности организирани од страна на РЕФ, вклучувајќи, но не ограничувајќи се на приклучување кон мисии за следење на проекти во државата во која тие живеат.

### ОЧЕКУВАНИ РЕЗУЛТАТИ ОД АКТИВНОСТИТЕ НА РЕФ

Врз основа на идентификувањето на стратешките приоритети на РЕФ, резултатите од активностите на РЕФ треба да се видливи во следниве две години во однос на следниве нивоа:

#### Законски, финансиски и административни промени

Бесплатно предучилишно образование за сиромашните семејства

#### Клучни образовни индикатори (основни податоци)

- *Запишување во предучилишното образование кај децата од сиромашните ромски заедници.* Иако во моментот нема достапни податоци за овој индикатор, тие би можеле да се добијат со евидентирање на бројката на деца на предшколска возраст и бројката на деца запишани во предшколските услужни заедници кои се главно населени со сиромашни Роми. Личниот идентитет би можел да се заштити со анонимно собирање на податоци.
- *Стапка на завршување на задолжително образование кај Ромите.* Податоците од Министерството за образование и наука од 2008/2009 година укажуваат на фактот дека 709 деца Роми завршиле основно образование таа година, а 310 Роми завршиле средно образование, пришто процентот на ученички Роми е приближно 45 од вкупната бројка.



– *Запишување на Роми во високото образование.* За овој индикатор нема достапни официјални податоци.

Потребните податоци би можеле да се добијат со заведување на етничката припадност на сите студенти при уписот, а личниот идентитет би можел да се заштити со анонимно собирање на податоци.

#### **Социјална кохезија**

– Подобрена соработка кај образовните активности помеѓу училиштата од една страна и ромските заедници и невладините организации од друга страна.

# АНЕКС 1: КЛУЧНИ ОБРАЗОВНИ ИНДИКАТОРИ

ТАБЕЛА А1. Национални образовни индикатори

Забелешка: Празните графи во долната табела покажуваат дека не се достапни соодветни податоци.

ИНДИКАТОР(%)	РОМИ		ОПШТА ПОПУЛАЦИЈА	
	Официјални податоци	Неофицијална проценка	Официјални податоци	Неофицијална проценка
1 Користење на услугите на рано воспитување и образование (на возраст од 0 до 3 години)	0,6% <sup>40</sup>	–	10,8% <sup>41</sup>	–
2 Упис во предучилишно образование (ISCED 0) <sup>42</sup>	14% <sup>43</sup>	–	23,6% <sup>44</sup>	–
3 Упис во прво одделение основно училиште (ISCED 1)	1.483 <sup>45</sup>	–	97,9% <sup>46</sup>	–
4 Деца на школска возраст на училиште (ISCED 1 и 2)	10.753 <sup>47</sup>	–	90,96% <sup>48</sup>	–
5 Деца кои се запишуваат во основно училиште (ISCED 1) кои не го завршуваат првиот циклус на задолжително образование	–	–	–	–

<sup>40</sup> Пресметка заснована на податоците за упис за учебната 2008/2009 година и податоците од пописот од 2002 година. Податоци за уписот се достапни онлајн на <http://www.unicef-irc.org/databases/transmonee>.

<sup>41</sup> Пресметка заснована на податоците за упис за учебната 2008/2009 година и податоците за населението од јуни 2009 година. Податоци за уписот се достапни онлајн на <http://www.unicef-irc.org/databases/transmonee>. Податоците за населението се од Државниот завод за статистика.

<sup>42</sup> Податоците за оваа категорија се однесуваат на возраста од 4 до 5 години.

<sup>43</sup> Пресметка заснована на податоците за упис за учебната 2008/2009 година и податоците од пописот од 2002 година. Податоци за уписот се достапни онлајн на <http://www.unicef-irc.org/databases/transmonee>.

<sup>44</sup> Пресметка заснована на податоците за упис за учебната 2008/2009 година и податоците за населението од јуни 2009 година. Податоци за уписот се достапни онлајн на <http://www.unicef-irc.org/databases/transmonee>. Податоците за населението се од Државниот завод за статистика.

<sup>45</sup> Податоци од Министерството за образование и наука за учебната 2009/2010 година.

<sup>46</sup> Пресметка заснована на податоците за упис за учебната 2008/2009 година и податоците за населението од јуни 2009 година. Податоци за уписот се достапни онлајн на <http://www.unicef-irc.org/databases/transmonee>. Податоците за населението се од Државниот завод за статистика.

<sup>47</sup> Податоци од Министерството за образование и наука за учебната 2009/2010 година. Оваа бројка е повисока од вкупната бројка на Роми на возраст од шест до четиринаесет години (10.305) согласно пописот од 2002 година.

<sup>48</sup> Податоци од Државниот завод за статистика за почетокот на учебната 2008/2009 година.

ИНДИКАТОР(%)	РОМИ		ОПШТА ПОПУЛАЦИЈА	
	Официјал-ни податоци	Неофицијална проценка	Официјални податоци	Неофицијална проценка
6 Деца кои се запишуваат во основно училиште (ISCED 1) кои не го завршуваат вториот циклус на задолжително образование	–	–	–	–
7 Деца кои се запишуваат во основно училиште (ISCED 1) кои не го завршуваат третиот циклус на задолжително образование (доколку е применливо)	–	–	–	–
8 Ученици во задолжително образование (ISCED 1 и 2) кои посетуваат специјални училишта и паралелки	36% <sup>49</sup>	–	0,46% <sup>50</sup>	–
9 Ученици кои завршуваат задолжително образование согласно семестарски пониски секундарни програми (ISCED 2C)	Не е применливо			
10 Ученици кои завршиле задолжително образование и кои се запишуваат во вишо средно образование (ISCED 3)	45% <sup>51</sup>	–	68,3% <sup>52</sup>	–
11 Упис во вишо средно техничко или стручно образование (ISCED 3C) со кое не се овозможува пристап до високо образование <sup>53</sup>	–	–	21% <sup>54</sup>	–
12 Завршување на вишо средно образование (ISCED 3)	340 <sup>55</sup>	–	76,2% <sup>56</sup>	–
13 Упис во вишо образование (не високо) (ISCED 4)	Не е применливо			
14 Завршување на вишо образование (не високо) (ISCED 4)	–	–	–	–
15 Упис во високо образование (ISCED 5 и 6)	4,4% <sup>57</sup>	–	38,2% <sup>58</sup>	70.950 <sup>59</sup>
16 Завршување на високо образование (ISCED 5 и 6)	0,26% <sup>60</sup>	–	13,3% <sup>61</sup>	–

<sup>49</sup> Пресметка заснована на податоците од Државниот завод за статистика за вкупниот упис во специјални основни училишта во учебната 2008/2009 година и податоци од Министерството за труд и социјална политика за бројката на Роми запишани во специјални основни училишта во учебната 2007/2008 година.

<sup>50</sup> Податоци од Државниот завод за статистика за крајот на учебната 2008/2009 година.

<sup>51</sup> Пресметка заснована на податоците за упис за учебната 2009/2010 година од Министерството за образование и наука и податоците за населението од јуни 2009 година од Државниот завод за статистика.

<sup>52</sup> Податоци од Државниот завод за статистика за учебната 2008/2009 година.

<sup>53</sup> Искажано како процент на вкупната бројка ученици запишани во вишо средно образование (ISCED 3).

<sup>54</sup> Податоци од Државниот завод за статистика за учебната 2008/2009 година.

<sup>55</sup> Податоци од Државниот завод за статистика за учебната 2008/2009 година. Согласно пописот од 2002 година, вкупната бројка на Роми во старосната група 15 до 18 изнесува 4.343.

<sup>56</sup> Податоци од Државниот завод за статистика за учебната 2008/2009 година.

<sup>57</sup> Пресметка заснована на податоците за упис од Државниот завод за статистика за учебната 2008/2009 година и податоците од пописот од 2002 година. Користените податоци од пописот се однесуваат на вкупната бројка Роми на возраст помеѓу 19 и 23 години.

<sup>58</sup> Податоци од Државниот завод за статистика за учебната 2008/2009 година.

<sup>59</sup> Податоци од Министерството за образование и наука за учебната 2009/2010 година.

<sup>60</sup> Пресметка заснована на бројката на дипломирани Роми од високото образование во 2008 година според податоците од Државниот завод за статистика и вкупната бројка Роми на возраст помеѓу 19 и 23 години согласно пописот од 2002 година. Стапката на дипломирање кај Ромите запишани во високото образование може да се процени на шест проценти врз основа на бројката на дипломирани Роми од високото образование во 2008 година и бројката на Роми запишани во високото образование во академската 2008/2009 година.

<sup>61</sup> Податоци од Државниот завод за статистика за 2008 година.



# АНЕКС 2: УПРАВУВАЊЕ СО ДРЖАВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

ТАБЕЛА А2. Управување со државното образование

Функција	Одговорен орган по ниво (степен) на образование				
	Рано детство (возраст од 0-3)	Предучилишно	Основно	Средно	Високо
1 <i>Формира и затвора установи</i> <sup>62</sup>	– Министерството за труд и социјална политика	– Министерството за труд и социјална политика	– Општината	– Општината Министерството за образование и наука <sup>64</sup>	– Министерството за образование и наука
2 <i>Финансира установи</i>	– Министерството за труд и социјална политика	– Министерството за труд и социјална политика	– Општината <sup>63</sup>	– Општината <sup>65</sup>	– Министерството за образование и наука – Студентска партиципација
3 <i>Одлучува за улис</i>	– Министерството за труд и социјална политика – Директорот на градинката	– Министерството за труд и социјална политика – Директорот на предучилишната установа	– Министерството за образование и наука – Училишната комисија	– Министерството за образование и наука – Училишна комисија	– Универзитетот – Министерството за образование и наука
4 <i>Ја одредува наставната програма</i>	– Бирото за развој на образованието	– Бирото за развој на образованието	– Бирото за развој на образованието	– Бирото за развој на образованието	– Универзитетот <sup>66</sup>

<sup>62</sup> Формирањето и затворањето на државните образовни установи на сите нивоа подлежи на владино одобрување.<sup>62</sup> Се однесува на средните уметнички училишта.

<sup>63</sup> Министерството за образование и наука ги префрла финансиите на општините, а износот првично се заснова на тековните трошоци и бројката на вработени.

<sup>64</sup> Министерството за образование и наука ги префрла финансиите на општините, а износот првично се заснова на тековните трошоци и бројката на вработени.

<sup>65</sup> Поединечните универзитети ја подготвуваат универзитетската наставна програма и ја поднесуваат за одобрување до независен Одбор за акредитација кој се состои од универзитетски професори и претставници од Министерството за образование и наука.

<sup>66</sup> Државниот испитен центар ги оценува резултатите на учениците единствено во последната година од средното образование.

Функција	Одговорен орган по ниво (степен) на образование				
	Рано детство (возраст од 0-3)	Предучилишно	Основно	Средно	Високо
5 Назначува наставен кадар во установите	– Директорот на градинката	– Директорот на предучилишната установа	– Директорот на училиштето	– Директорот на училиштето	– Деканот
6 Го оценува работењето на установите	– Директорот на градинката	– Директорот на предучилишната установа	– Државниот просветен инспекторат	– Државниот просветен инспекторат	– Универзитетот – Министерството за образование и наука
7 Ги оценува резултатите на учениците	– Не е применливо	– Не е применливо	– Наставниците	– Наставниците – Државниот испитен центар <sup>65</sup>	– Универзитетот
8 Го оценува работењето на наставниот кадар	– Министерството за труд и социјална политика	– Министерството за труд и социјална политика	– Државниот просветен инспекторат	– Државниот просветен инспекторат	– Универзитетот
9 Го оценува работењето на директорите	– Министерството за труд и социјална политика	– Министерството за труд и социјална политика	– Училишниот одбор – Државниот просветен инспекторат	– Училишниот одбор – Државниот просветен инспекторат	– Факултетскиот совет – Универзитетскиот сенат
10 Формира и затвора специјални училишта			– Министерството за образование и наука	– Министерството за образование и наука	
11 Финансира специјални училишта			– Владата/ Министерството за образование и наука	– Владата/ Министерството за образование и наука	

Функција	Одговорен орган по ниво (степен) на образование				
	Рано детство (возраст од 0-3)	Предучилишно	Основно	Средно	Високо
12 Одлучува за упис во специјални училишта			– Училишната комисија	– Училишната комисија	
13 Ја одредува наставната програма за специјални училишта			– Министерството за образование и наука – Бирото за развој на образованието	– Министерството за образование и наука – Бирото за развој на образованието	

# АНЕКС 3: РЕЗУЛТАТИ НА УЧЕНИЦИТЕ НА МЕЃУНАРОДНИ ОЦЕНУВАЊА

Досега Македонија има учествувало во три меѓународни оценувања на школски резултати на ученици: Програмата за меѓународно оценување на ученици (PISA) во 2000; Трендови во меѓународната математика и научни студии (TIMSS) во 1999 и 2003 година; и Студија за напредокот на меѓународната писменост во читање (PIRLS) во 2001 и 2006 година. Во сите три оценувања, резултатите на учениците од Македонија беа значително под меѓународните просеци. Разликата помеѓу просечните резултати на учениците од Македонија и просекот на OECD за трите области на PISA 2000 се дадени во Табелата А3 подолу, каде Македонија е рангирана на триесеттото место од вкупно 35 и на триесет и првото место од вкупно 45 земји учеснички во оценувањата TIMSS спроведени во 1999 и 2003 година. Во однос на оценувањето PIRLS, Македонија се наоѓа на 29тото место од вкупно 35 држави во 2001 година и 38то место од вкупно 45 држави во 2006 година.

Како тема на јавна дискусија, слабите резултати на Македонија во оценувањата PIRLS, PISA и TIMSS го поставуваат прашањето за конкурентноста на државата на меѓународната сцена.

ТАБЕЛА А3. Резултати од PISA 2000

Област	Македонија Просек	Македонија Стандардна грешка	OECD Просек	OECD Стандардна грешка	Разлика Македонија – OECD
Математика	381	2,7	500	0,6	-119
Читање	373	1,9	500	0,6	-127
Природни науки	401	2,1	500	0,6	-99

Извор: Организација за економска соработка и развој<sup>67</sup>

<sup>67</sup> Лирије Реџеџи, Тања Андонова-Митревска и Олга Самарџиќ-Јанкова, PISA 2000: Постигања на учениците во Република Македонија (Скопје, Биро за развој на образованието, 2004).

ТАБЕЛА А4. Резултати од TIMSS од 1999 и 2003

Област	1999 Просек	1999 Стандардна грешка	2003 Просек	2003 Стандардна грешка	Разлика 2003-1999
Математика	447	4,2	435	3,5	-12
Природни науки	449	3,6	458	5,2	9

Извор: Меѓународниот центар за студии TIMSS & PIRLS<sup>68</sup>

ТАБЕЛА А5. Резултати од PIRLS 2001 и 2006

Област	2001 Просек	2001 Просек на скала	2006 Просек	2006 Просек на скала	Разлика 2006-2001
Комбинирана описменетост за читање	442	500	442	500	0
Подскала на писменост	441	500	439	500	-2
Подскала на информираност	445	500	450	500	+5

Извор: Национален центар за образовна статистика<sup>69</sup>

<sup>68</sup> Ina V.S. Mullis et al., *TIMSS 2003 International Mathematics Report: Findings from IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades* [TIMSS 2003 Меѓународен извештај за математика: Наоди од трендовите на Меѓународната асоцијација за евалуација на образовните резултати од Меѓународната студија за математика и природни науки за четвртто и осмо одделение](Chestnut Hill: TIMSS & PIRLS International Study Center, 2004); Ina V.S. Mullis et al., *TIMSS 2003 International Science Report: Findings from IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades* [TIMSS 2003 Меѓународен извештај за природни науки: Трендови од Меѓународната студија за математика и природни науки за четвртто и осмо одделение](Chestnut Hill: TIMSS & PIRLS International Study Center, 2004).

<sup>69</sup> National Center for Education Statistics, *The Reading Literacy of U.S. Fourth-Grade Students in an International Context: Results From the 2001 and 2006 Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS)* [Писменоста за читање на учениците од четвртто одделение во Америка во меѓународен контекст: Резултати од напредокот во Меѓународната студија за описменетост за читање од 2001 и 2006 (PIRLS)](Washington, DC: National Center for Education Statistics, 2007).

# АНЕКС 4: НИВОА НА АНГАЖИРАЊЕ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА ОБРАЗОВНИТЕ РЕЗУЛТАТИ НА РОМИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА

## Помош и поддршка за ромската заедница

### 1. Произведување на професионален ромски наставен кадар.

Треба да се создадат и применуваат мерки на афирмативна акција за да се привлечат Ромите кон професијата наставник.

### 2. Поддршка на родителите Роми и на челниците во заедницата за препознавање и опфаќање на клучни образовни прашања:

- Охрабрување на родителите Роми да заземат активна улога во училишните одбори и одбори на родители
- Откривање и дејствување по однос на дискриминација во училиштата

## Поддршка на образовните власти во имплементацијата

### 1. Поддршка на тековните развој во образованието за да се осигура дека Ромите не изоставаат и не се загрозувани со нив:

- Обезбедување на техничка помош за установите кои се занимаваат со обука на наставници
- Обезбедување техничка помош за основните училишта при применувањето на наставната програма за јазик и култура на Ромите

### 2. Зголемување на фокусот на подобрување на квалитетот во образовниот систем:

- Продолжување со зголемување на опфатот на интегрирано предучилишно образование за ромските заедници
- Воведување на систем на менторирање и дополнителни часови за децата Роми од VII до IX одделение

## Развој на политики владата

### 1. Воведување на задолжително предучилишно образование.

Треба да се обезбеди техничка помош на државните и локалните власти во развивањето на политика за бесплатно, интегрирано предучилишно образование кое ќе е задолжително и достапно за сите деца.

### 2. Развивање на финансирање на училишта по ученици.

Потребна е поддршка за овој развој заради ефикасно пренасочување на ресурси на оние области во кои тие се најпотребни, а особено училиштата кои се наоѓаат во близина на побројни ромски заедници.

**Помош и поддршка за ромската заедница**

– Следење на уписот и напредокот во образовниот систем

**3. Градење на систем за поддршка на образованието за децата Роми на ниво на семејство:**

- Мотивирање на родителите навремено да ги запишуваат децата
- Пронаоѓање време и место за домашни задачи

**Поддршка на образовните власти во имплементацијата**

**3. Подобрување на поврзаноста помеѓу образовниот систем и социјалната поддршка.**

Треба да се развие и спроведе административна рамка за афирмативна акција на територијата на целата држава.

**4. Поддршка на соработката помеѓу ромските невладини организации, училиштата и локалната власт:**

- Споделување искуства
- Помош при заеднички дејности
- Олеснување на соработката заради надминување на поделеноста во училиштата

**Развој на политики владата**

**3. Отстранување на административните пречки за упис во училиштата.**

Напорите треба да се насочат кон поедноставување и намалување на критериумите за упис на сите нивоа на образование, со особен акцент на систематско решение за проблемите со кои се соочуваат децата кои за првпат се запишуваат на училиште на возраст помеѓу 10 и 14 години.

**4. Унапредување на придонесот на Ромите во образовната политика:**

- Градење на капацитетот на Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците заради осврнување на образовни прашања со кои се соочуваат Ромите
- Олеснување на дијалогот за прашања поврзани со образованието помеѓу Канцеларијата на министерот без ресор, Министерството за труд и социјална политика и Министерството за образование



# АНЕКС 5: РЕЗУЛТАТИ ОД ПОПИСОТ

ТАБЕЛА А5. Структура на популацијата по етничка група (попис од 2002 година)

Етничка група	Апсолутна големина	Релативна големина (%)
Македонци	1.297.981	64,18
Албанци	509.083	25,17
Турци	77.959	3,85
Роми	53.879	2,66
Срби	35.939	1,78
Босанци	17.018	0,84
Власи	9.695	0,48
Македонци Муслимани	8.422	0,42
Египќани	3.713	0,18
Други	8.858	0,44

И з в о р : Државен завод за статистика

# БИБЛИОГРАФИЈА

## **Van Ravens**

Jan. 2010. *Fair Play: A Financially Feasible Plan for Equal Access to Early Childhood Programs in the Republic of Macedonia*. [Фер игра: Финансиски изводлив план за еднаков пристап до програми за рано детство во Република Македонија] Скопје: УНИЦЕФ.

## **Government of the Republic of Macedonia.**

2009. *Report on the Progress Towards the Millennium Development Goals* [Извештај за напредокот кон милениумските развојни цели]. Скопје: United Nations Development Programme.

## **DeMarchi, Giorgia.**

2010. *Status Report: Implementation of the Action Plan on Improving the Situation of Roma and Sinti within the OSCE Area* [Извештај за статусот: Имплементација на Акциониот план за подобрувањето на состојбата на Ромите и Синтите во областа на дејствување на ОБСЕ]. Скопје: OSCE Spillover Monitor Mission to Skopje and Ministry of Labour and Social Policy.

## **Државен завод за статистика.**

2008. *Основни и средни училишта на крајот на учебната 2006/2007 година*. Скопје: Државен завод за статистика.

2009. *Основни и средни училишта на крајот на учебната 2007/2008 година*. Скопје: Државен завод за статистика.

2010. *Основни и средни училишта на крајот на учебната 2008/2009 година*. Скопје: Државен завод за статистика.

## **Еминова, Ениса, Надица Јанева, и Виолета Петроска/Бешка.**

2011. *Roma Early Childhood Inclusion: The former Yugoslav Republic of Macedonia Country Report* [Инклузија на децата Роми во програми за ран детски развој: Национален извештај од Поранешната Југословенска Република Македонија]. Во фаза на печатење.

## **Еминовска, Ениса, и Неда Милевска-Костова.**

2008. *Заедницата на Ромите во Република Македонија: Состојби и предизвици во домување и здравство*. Гостивар: Хуманитарно и добротворно здружение на Ромите „Месечина“.

**European Commission against Racism and Intolerance.**

2005. *Third Report on "the Former Yugoslav Republic of Macedonia"* [Трет извештај за „Поранешна Југословенска Република Македонија“]. Strasbourg: Council of Europe.

**Zirojević, Olga.**

1981. Romi na području današnje Jugoslavije u vreme turske vladavine [Ромите на територијата на денешната Југославија за време на турското владеење]. Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu 25: 225-45.

**Калабакова, Снежана.**

26 април 2010. Здрави Ромчиња се запишуваат во посебни училишта. Утрински весник, достапно онлајн на [utrinski.com.mk](http://utrinski.com.mk).

**Kenrick, Donald.**

1993. *Gypsies: From India to the Mediterranean* [Циганите: Од Индија до Медитеранот]. Toulouse: Gypsy Research Center/CRDP Midi Pyrénées.

**Marushiakova, Elena, и Vesselin Popov.**

1999. The Bulgarian Romanies during the Second World War [Бугарските Роми за време на Втората светска војна]. *In the Shadow of the Swastika: The Gypsies During the Second World War. [Во сенка на Свастиката: Циганите за време на Втората светска војна]*. Ed. Donald Kenrick. Vol. 2. Hatfield: Centre de recherches tsiganes/University of Hertfordshire Press.

**Министерство за образование и наука.**

2004. *Национална програма за развој на образованието во Република Македонија, 2005-2015*. Скопје: Министерство за образование и наука.

2010. *Прирачник за спречување и заштита од дискриминација во воспитно-образовниот систем во Република Македонија*. Кочани: Генекс.

**Министерство за труд и социјална политика.**

2009. *Ревизија на Националните акциски планови од „Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015“ и Стратегија за Ромите во Република Македонија за периодот 2009-2011*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.

2010. *Анализа за состојбата и намалувањето на ромските девојчиња и момчиња во образовниот процес во Република Македонија*. Скопје: Министерство за труд и социјална политика.

2010. „Невработеност: Евидентирани невработени лица во 2010 година. Вебстраница [посетена на 13 декември 2010]. Достапна на <http://www.mtsp.gov.mk/?ItemID=B18F3390FCA6AC46B301792947033615>.

**Ministry of Education and Science и OSCE HCNM.**

2009. *Steps Toward Integrated Education in the Education System of the Republic of Macedonia [Чекори кон интегрирано образование во образовниот систем на Република Македонија]*. Скопје: Ministry of Education and Science.

**Mujić, Muhamed A.**

1952-1953. *Položaj Cigana u jugoslovenskim zemljama pod osmanskom vlašću [Положбата на Циганите во југословенските земји под отоманското владеење]. Prilozi za orijentalnu filologiju 3-4: 137-93.*

**Mullis, Ina V. S., Michael O. Martin, Eugenio F. Gonzalez, и Steven J. Chrostowski.**

2004. *TIMMS 2003 International Mathematics Report: Findings from IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades. [TIMSS 2003 Меѓународен извештај за математика: Наоди од трендовите на Меѓународната асоцијација за евалуација на образовните резултати од Меѓународната студија за математика и природни науки за четвртто и осмо одделение]*. Chestnut Hill: TIMMS & PIRLS International Study Center.

2004. *TIMMS 2003 International Science Report: Findings from IEA's Trends in International Mathematics and Science Study at the Fourth and Eighth Grades. [TIMSS 2003 Меѓународен извештај за природни науки: Трендови од Меѓународната студија за математика и природни науки за четвртто и осмо одделение]*. Chestnut Hill: TIMMS & PIRLS International Study Center.

**National Center for Education Statistics.**

2007. *The Reading Literacy of U.S. Fourth-Grade Students in an International Context: Results From the 2001 and 2006 Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS). [Писменоста за читање на учениците од четвртто одделение во САД во меѓународен контекст: Резултати од напредокот во Меѓународната студија за писменост за читање од 2001 и 2006 (PIRLS )]*. Washington, DC: National Center for Education Statistics.

**Organisation for Economic Co-Operation and Development.**

2010. *Education at a Glance 2010: OECD Indicators* [Образованието на дланка 2010: Индикатори на OECD]. Paris: Organisation for Economic Co-Operation and Development.

**Petroska-Beška, Violeta, Mirjana Najčevska, Nikolina Kenig, Safet Ballazhi, и Ana Tomovska.**

2009. *Study on Multiculturalism and Inter-Ethnic Relations in Education* [Студија за мултикултурализмот и меѓуетничките односи во образованието]. Скопје: UNICEF.

**Petrović, Đurđica.**

1976. Društveni položaj Cigana u nekim jugoslovenskim zemljama u XV i XVI veku [Општествената положба на Циганите во некои југословенски земји во XV и XVI век]. *Jugoslovenski istorijski časopis* 1-2: 45-66.

**Петровски, Трајко.**

2000. Потеклото и историјата на Ромите. *Пулс* 10, бр. 470: 59-61.

**Poulton, Hugh.**

1995. *Who are the Macedonians?* [Кои се Македонците?] Bloomington: Indiana University Press.

**Пуксон, Гратан.**

1974. Ромите во Македонија и Византија. *Гласник на Институтот за национална историја* 18, бр. 2: 81-95.

**Реџеџи, Лирије, Тања Андонова-Митевска и Олга Самарџиќ-Јанкова.**

2004. *PISA 2000: Постигнувања на учениците во Република Македонија*. Скопје: Биро за развој на образованието.

**Републички завод за здравствена заштита.**

2005. *Годишен извештај на здравствената состојба во РМ за 2005 година*. Скопје: Републички завод за здравствена заштита.

**Ромски образовен фонд.**

2007. *Унапредување на образованието на Ромите во Македонија: Проценка на земјата и стратезиски правци на Фондот за образование на Ромите*. Будимпешта: Roma Education Fund.

**Службен весник на Република Македонија.**

1991. Устав на Република Македонија. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 52

2001. Амандмани IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII и XVIII на Уставот на Република Македонија. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 91.

2002. Закон за локалната самоуправа. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 5.

2002. Закон за средното образование. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 152.

2004. Закон за финансирање на единиците на локалната самоуправа. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 61.

2007. Закон за изменување и дополнување на Законот за средното образование. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 49.

2008. Закон за изменување и дополнување на Законот за средното образование. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 92.

2008. Закон за образование на возрасните. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 7.

2008. Закон за основното образование. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 103.

2008. Закон за унапредување и заштита на правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Македонија. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 92.

2008. Закон за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 101.

2010. Одлука број 51-2020/1. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 74.

2010. Закон за спречување и заштита од дискриминација. *Службен весник на Република Македонија*, бр. 50.

**Soulis, George C.**

1961. The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the Late Middle Ages [Циганите во Византиската Империја и Балканот во доцниот среден век]. *Dumbarton Oaks Papers*, бр. 15: 142-65.

**Spasovski, Ognen, Safet Ballazhi, и Eben Friedman.**

2010. *Mapping Policies and Practices for the Preparation of Teachers for Inclusive Education in Contexts of Social and Cultural Diversity: Former Yugoslav Republic of Macedonia Country Report* [Мапирање политики и практики за подготовка на наставниците за инклузивно образование во контекст на социјален и културен диверзитет: Извештај за Поранешна Југословенска Република Македонија]. Turin: European Training Foundation.

**Стојановски, Александар.**

1989. *Македонија во турското средновековие (од крајот на XIV до почетокот на XVIII век)*. Скопје: Култура.

**UNICEF Innocenti Research Centre.**

2010. "Children in CEE/CIS: TransMONEE Database [Децата во ЦИЕ/ЗНД: База на податоци TransMONEE]." Вебстраница [посетена на 4 февруари 2011]. Достапна на <http://www.unicef-irc.org/databases/transmonee/>.

**United Nations Development Programme.**

2009. *Human Development Report 2009 (Overcoming Barriers: Human Mobility and Development)* [Извештај за човековиот развој 2009 (Надминување на пречки: Мобилност и развој на луѓе)]. New York: United Nations Development Programme.

**United Nations Development Programme и South East European University.**

2010. *People-Centred Analyses [Граѓански засновани анализи]*. Skopje and Tetovo: United Nations Development Programme and South East European University.





Copyright © Roma Education Fund, 2012

All rights reserved

Photography by Robert Miskovics.

Graphic design by Anikó Bieder and Balázs Gelsei – cadmium grafiklab.



## CONTACT INFORMATION

### **Roma Education Fund**

Mark Center

Teréz körút 46, 1066 Budapest – Hungary

tel.: +36 1 235 8030

fax: +36 1 235 8031

e-mail: [info@romaeducationfund.org](mailto:info@romaeducationfund.org)

web: [www.romaeducationfund.org](http://www.romaeducationfund.org)

skype: roma.education.fund

### **Roma Education Fund – Romania**

Vaselor 60 str., Sector 2 Bucharest – Romania

tel.: +40 785 231 910

fax: +40 21 312 5049

e-mail: [info@romaeducationfund.ro](mailto:info@romaeducationfund.ro)

web: [www.romaeducationfund.ro](http://www.romaeducationfund.ro)